

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Статтю присвячено проблемі інклюзивної освіти, її складникам та особливостям. Визначено, що соціальна інклюзія – це процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального виключення, можливостей і ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному і культурному житті та досягти рівня життя й добробуту відповідно до стандартів якості життя. Виявлено, що система спеціальної освіти в Україні має вертикально-горизонтальну структуру. Вертикальна структура базується на вікових особливостях учнів і рівнях загальноосвітніх програм. Горизонтальна структура враховує психофізичний розвиток дитини, особливості її пізнавальної діяльності та характер порушення.

Горизонтальна структура спеціальної освіти в Україні представлена такими основними типами спеціальних закладів: для дітей з порушеннями слуху, слабочуючих, із порушеннями зору, слабозорих, із тяжкими порушеннями мовлення, з порушеннями опорно-рухового апарату, для розумово відсталих, із затримкою психічного розвитку. Доведено, що сутність інклюзивної освіти полягає у вільному доступі кожного члена суспільства до якісних освітніх послуг за місцем проживання. Інклюзивна освіта – це система і процес опанування кожною дитиною, в тому числі й інвалідом, знаннями, уміннями та навичками за місцем проживання. Вона передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу. Інклюзивна освіта – це ідеал, до якого можна прагнути, але якого не можна досягнути повністю. Її впровадження – це довготривалий та безперервний процес, учасниками якого мають бути всі, без винятку, члени суспільства. Досвід функціонування спеціальних закладів в Україні свідчить про значні досягнення, які мають ці освітні осередки. До безперечних досягнень можна віднести: створення в спеціальних навчальних закладах достатньої матеріальної бази, забезпечення відповідних умов для надання корекційної допомоги, організацію професійно-трудової підготовки, навчання та відпочинку. У спеціальних закладах діти з порушеннями розвитку здобувають освіту, яка спрямована на одержання знань з основ наук, вдосконалення особистісних якостей, корекцію порушень розвитку й подальшу соціалізацію. Корекційні заняття забезпечують не лише виправлення порушень психофізичного розвитку, а й забезпечують уплив на особистість загалом для досягнення позитивних результатів у її навчанні, вихованні та інтеграції в суспільство. Спеціальні школи в основному забезпечені сучасними навчально-методичними матеріалами, розробленими відповідно до вимог сьогодення.

Ключові слова: спеціальна освіта, особливі потреби, інклюзивне навчання, психічний розвиток, спеціальні заклади.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства в Україні освітні реформи набувають все більше гуманістичної спрямованості. Особливе місце в модернізації системи освіти посідає освіта осіб з особливостями психофізичного розвитку, адже згідно з демократичними соціальними перетвореннями і пріоритетами сьогодення в нашій країні законодавчо визнано право кожної дитини на здобуття освіти в загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Отже, на сучасному етапі розвитку освітньої галузі в Україні активного впровадження набуває інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір, що виявляється в розвиткові нової – інклюзивної – форми навчання в освітньому просторі України, яка вважається основною освітньою інновацією кінця ХХ століття – початку ХХІ століття і має не тільки велику кількість прихильників, але й противників у всьому світі [1].

Державним апаратом прийнято цілу низку законодавчих актів, що захищають права людей з обмеженою дієздатністю. Зазначимо, що значна кількість із них обґрунтовує та підтримує впровадження інклюзивної освіти. Розвиток будь-якої науки, в тому числі й соціальної педагогіки, зумовлений вимогами сьогодення і тому відзначається появою нових, невідомих раніше понять і категорій, що становлять систему наукових знань. Серед таких понять має місце і термін «інклюзивна освіта»

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку корекційної освіти в Україні та інших країнах світу зростає роль досліджень, спрямованих на пошук ефективних шляхів організації і впровадження інтегрування дітей, які мають особливості психофізичного розвитку, в загальноосвітній простір (В. Бондар, Е. Данілявічуте, В. Засенко, Ю. Найда,

А. Колупаєва, А. Конопльова, С. Литовченко, Н. Назарова, М. Малофєєв, С. Миронова, Т. Сак, В. Синьов, В. Феоктістова, Л. Шипіцина, Н. Шматко та ін.). Так, зазначеними авторами розроблено складники підтримки успішного впровадження інклюзивного навчання, зокрема, до них належать:

- формування нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до дітей та осіб із порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю, толерантного ставлення всіх учасників освітнього процесу до спільного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку з їх здоровими однолітками;

- визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами; удосконалення нормативно-правового, науково-методичного, фінансово-економічного забезпечення, орієнтованого на впровадження інклюзивного навчання;

- формування освітньо-розвивального середовища для дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх закладах;

- розроблення навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання;

- підвищення соціальної відповідальності сім'ї у вихованні дитини з особливими освітніми потребами, активна участь місцевої громади в реалізації інклюзивної практики;

- підготовка педагогічних кадрів для роботи з такими дітьми в умовах інклюзивного навчання [1; 2].

Мета статті – аналіз факторів підтримки інклюзивного навчання в Україні, які наразі сприяють забезпеченню організації та впровадження цієї інноваційної форми навчання дітей з особливими освітніми потребами; визначення поняття «інклюзивна освіта», її складників та особливостей.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розтлумачити термін «інклюзивна освіта», необхідно визначити поняття «інклюзія», «інклюзивне суспільство» та «інклюзивне виховання», оскільки вони змістово доповнюють поняття «інклюзивна освіта». Термін «інклюзія» (англ. – inclusion) означає включення або приєднання. Він запозичений з англійської мови, але не має точного перекладу. Однокореневі англійські слова перекладаються як include – включати, залучати; including – включаючи; inclusive – включно, містить [3].

У соціально-педагогічній науці даний термін з'явився не так давно, вітчизняні науковці тлумачать його по-різному. Так, Л. Міщик вважає, що інклюзія – це процес збільшення ступеня участі всіх дітей у соціальному житті та різних програмах [5]. А. Колупаєва трактує його як «об'єднану освітню систему з надання належної освіти всім учням; повне залучення дітей з відмінними здіб-

ностями в різні аспекти шкільної освіти, які є доступними для інших дітей» [4, с. 306]. Проте слід зауважити, що в даному визначенні врахований тільки освітній аспект. Як зазначає Національна асамблея інвалідів України, інклюзія – політика і процес, які забезпечують повну участь усім членам суспільства в усіх сферах життєдіяльності. У зв'язку з цим вважаємо, що інклюзія – це комплексне поняття, яке включає в себе суспільний та освітній компоненти. Суспільна (соціальна) інклюзія з'явилася в результаті переходу соціуму до нової концепції соціальної політики, підґрунтям якої виступає соціальна модель інвалідності. Наслідками такої розбудови є соціальна рівність, що дає можливість усім людям, без винятку, брати рівноправну участь у суспільному житті, відчувати свою значущість.

Термін «соціальна інклюзія» був введений у загальний ужиток наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Соціальна інклюзія – це процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності й соціального виключення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному і культурному житті та досягти рівня життя та добробуту відповідно до стандартів якості життя. Дії держав відповідно до принципів соціальної інклюзії мають забезпечувати людям ширші можливості для участі у підготовці та прийнятті рішень, що їх стосуються, та реалізації їхніх основних прав [5].

Аналіз досліджень зарубіжних та вітчизняних наукових робіт дає змогу виділити основні ідеї концепції інклюзивного навчання:

- визнання рівноцінності всіх учнів і педагогічних працівників для суспільства;

- підвищення ступеня участі учнів у навчальному процесі й позашкільних заходах і одночасне зниження рівня ізоляваності частини учнів;

- зміни в політиці навчального закладу, практиці та шкільній культурі з метою приведення їх у відповідність із різноманітними потребами учнів, які навчаються в даному навчальному закладі;

- подолання бар'єрів на шляху отримання якісної освіти та соціалізації всіх учнів, а не тільки учнів з інвалідністю та учнів з особливими освітніми потребами;

- аналіз і вивчення спроб подолання бар'єрів для отримання знань у загальноосвітніх навчальних закладах для окремих категорій учнів;

- проведення реформ і змін, спрямованих на покращення становища, соціальної захищеності всіх учнів;

- переконання, що відмінності між учнями – це ресурс, що сприяє педагогічному процесу, а не перешкоди, які необхідно долати;

- визнання прав дітей на отримання освіти в загальноосвітніх навчальних закладах, що розташовані за місцем проживання;

– покращення ситуації у школах взагалі, як для учнів, так і для педагогів;

– визнання ролі шкіл не тільки в підвищенні академічних показників учнів, а й у розвитку місцевих громад;

– розвиток партнерських відносин між школами і місцевими громадами;

– визнання того, що інклюзія в освіті – це один з аспектів інклюзії в суспільстві [6, с. 23–24].

Система спеціальної освіти в Україні має вертикально-горизонтальну структуру. Вертикальна структура базується на вікових особливостях учнів і рівнях загальноосвітніх програм. Горизонтальна структура враховує психофізичний розвиток дитини, особливості її пізнавальної діяльності та характер порушення.

Вертикальна структура визначається віковими періодами:

– раннього дитинства (від 0 до 3 років);

– дошкільного періоду (з 3 до 6–7 років);

– період шкільного та професійного навчання (з 6–7 до 16–21 років).

У період від 0 до 3 років (раннє дитинство) діти перебувають на домашньому утриманні, в дитячих дошкільних закладах, діти-сироти – у будинках дитини. Спеціальну допомогу діти з порушеннями психофізичного розвитку можуть одержувати в центрах раннього втручання, центрах реабілітації, психолого-медико-педагогічних центрах та спеціальних дошкільних закладах.

Для дітей дошкільного віку з особливостями психофізичного розвитку функціонують: спеціальні дитячі дошкільні заклади, дитячі навчальні заклади компенсуючого типу, спеціальні групи при дошкільних навчальних закладах комбінованого типу, дошкільні групи при спеціальних школах, реабілітаційні центри.

Основними державними навчальними закладами для дітей з особливостями психофізичного розвитку шкільного віку є спеціальні загальноосвітні школи-інтернати, навчально-реабілітаційні центри та спеціальні класи в загальноосвітніх навчальних закладах масового типу.

Спеціальні навчальні заклади для дітей з особливостями психофізичного розвитку реалізують програми початкової, основної та середньої (повної) загальної освіти, складені на основі державного стандарту спеціальної освіти.

Горизонтальна структура спеціальної освіти в Україні представлена такими основними типами спеціальних закладів: для дітей із порушеннями слуху, слабочуючих, із порушеннями зору, слабозорих, із тяжкими порушеннями мовлення, з порушеннями опорно-рухового апарату, для розумово відсталих, із затримкою психічного розвитку.

Досвід функціонування спеціальних закладів в Україні свідчить про значні досягнення, які

мають ці освітні осередки. До безперечних досягнень можна віднести: створення в спеціальних навчальних закладах достатньої матеріальної бази, забезпечення відповідних умов для надання корекційної допомоги, організацію професійно-трудової підготовки, навчання та відпочинку. У спеціальних закладах діти з порушеннями розвитку здобувають освіту, яка спрямована на одержання знань з основ наук, вдосконалення особистісних якостей, корекцію порушень розвитку й подальшу соціалізацію. Корекційні заняття забезпечують не лише виправлення порушень психофізичного розвитку, а й забезпечують вплив на особистість загалом для досягнення позитивних результатів у її навчанні, вихованні та інтеграції в суспільство. Спеціальні школи в основному забезпечені сучасними навчально-методичними матеріалами, розробленими відповідно до вимог сьогодення.

Втім, поряд із незаперечними позитивами варто виокремити суттєві недоліки сучасної системи спеціальної освіти, з-поміж них такі:

– її уніфікованість, що унеможлиблює забезпечення освітніх потреб усіх учнів, які мають особливості психофізичного розвитку, заважає впроваджувати варіантні навчальні програми, вносити необхідні зміни та додатки до навчальних планів;

– ізольованість дітей із психофізичними порушеннями у спеціальних школах-інтернатах, які є основними спеціальними освітніми закладами. Така ізольованість має багато негативних соціальних наслідків, зокрема: відчуження сім'ї від виховного процесу, соціальну інфантильність учнів, обмеженість розвитку життєвих компетенцій тощо;

– недостатня соціально-практична спрямованість навчального процесу, наслідки якої – низький рівень сформованості соціально-побутової компетентності учнів, незадовільна орієнтація в системі соціальних норм і правил та відсутність навичок самостійної життєдіяльності;

– недостатня індивідуалізованість та особистісна орієнтованість навчально-виховного процесу, що спричиняють труднощі емоційного й особистісного розвитку учнів, неадекватні уявлення про свої якості, здібності й можливості;

– низька ефективність корекційно-розвивальних занять, яка зумовлює низький рівень комунікативної компетентності, замкнутості, ізольованості;

– відсутність ліцензованого психолого-педагогічного інструментарію для діагностики порушень, що утруднює правильне комплектування спеціальних закладів й організацію відповідного навчання;

– недостатнє науково-методичне та навчальне забезпечення освітнього процесу дітей із важкими патологіями, атипovими порушеннями, які потребують додаткових освітніх та корекційно-реабілітаційних послуг [7].

Висновки та пропозиції. Таким чином, сутність інклюзивної освіти полягає у вільному доступі кожного члена суспільства до якісних освітніх послуг за місцем проживання. Інклюзивна освіта – це система і процес опанування кожною дитиною, в тому числі й інвалідом, знаннями, уміннями та навичками за місцем проживання. Вона передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [8].

У ході впровадження інклюзивної освіти особливу увагу слід приділяти таким аспектам:

– підготовці суспільства до толерантного сприйняття людей із психофізіологічними обмеженнями серед повноправних членів українського суспільства;

– взаємодії з інвалідами та їхнім найближчим оточенням з метою формування у них відповідної ідентифікації;

– визначенню меж законодавчого простору для впровадження навчально-виховного процесу в рамках інклюзивного суспільства;

– підвищенню професійного рівня фахівців, які беруть участь в інклюзивній освітньо-виховній діяльності;

– формуванню позитивного іміджу інклюзивного суспільства та інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта – це ідеал, до якого можна прагнути, але якого не можна досягнути повністю. Її впровадження – це довготривалий і безперервний процес, учасниками якого мають бути всі, без винятку, члени суспільства.

Manzhos E. Inclusive education in the modern stage of its development

The article is devoted to the problem of inclusive education, its components and features. It has been determined that social inclusion is a process aimed at providing people who are at risk of poverty and social exclusion, the opportunities and resources necessary to participate fully in economic, social and cultural life and to achieve a standard of living and well-being in accordance with standards of quality of life. It has been revealed that the system of special education in Ukraine has a vertical-horizontal structure. The vertical structure is based on age characteristics of students and levels of general education programs. The horizontal structure takes into account the psychophysical development of the child, the peculiarities of his cognitive activity and the nature of the violation.

The horizontal structure of special education in Ukraine is represented by the following main types of specialist institutions: for children with hearing impairment, hearing impaired, with visual impairment, visually impaired, with severe speech disorders, musculoskeletal disorders, mentally retarded, with a delay in mental development. It is proved that the essence of inclusive education is the free access of every member of society to quality educational services at the place of residence. Inclusive education is a system and process of mastering each person, including the disabled, knowledge, skills and habits of the place of residence. It involves the education of a child with special educational needs in a general education institution. Inclusive education is an ideal to which you can strive, but which can not be achieved in full. Its implementation is a long-term and continuous process., the participants of which must be all members of society without any exception. Experience of functioning of special institutions in Ukraine testifies to the significant achievements that these educational centers have. to the undeniable achievements can be attributed: the creation in special schools of sufficient material resources, the provision of appropriate conditions for the provision of corrective assistance, the organization of vocational training, training and recreation. In special establishments, children with developmental problems obtain education, which is aimed at obtaining knowledge on the basics of science, personal development, correction of developmental violations and further socialization. Corrective lessons provide not only correction of violations of psycho-physical development, but also ensure the impact on the person as a whole to achieve positive results in her education, education and integration into society. Special schools are mainly provided with modern teaching materials, developed in accordance with the requirements of the present.

Key words: special education, special needs, inclusive education, mental development, special institutions.

Список використаної літератури:

1. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: «Саміт-Книга», 2009. Серія «Інклюзивна освіта». 272 с. іл.
2. Специальная педагогика: в 3 т.: учеб. пособие / Н.М. Назарова и др.; под ред. Н.М. Назаровой. Педагогические системы специального образования. Москва: Изд. Центр «Академия», 2008. 400 с.
3. Ертанова О.Н. Интеграция и инклюзия в аспекте семантики. *Инклюзивное образование: методология, практика, технологи*: материалы международной научно-практической конференции (20–22 июня 2011, Москва); редкол.: С.В. Алехина и др. Москва: МГППУ, 2011. С. 17–18.
4. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва та ін.; за заг. ред. А.А. Колупаєвої. Київ: А.С.К., 2012. 308 с.
5. Інвалідність та суспільство: навч. посіб. / Л. Байда та ін.; за заг. ред. Л. Байди, О. Красюкової-Енс. Київ: Київський університет, 2011. 188 с.
6. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: навч.-метод. посіб. / О.О. Патрикеева, Н.З. Софій, І.В. Луценко, І.П. Василашко; під заг. ред. В.І. Шинкаренко. Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2011. 96 с.
7. Колупаєва А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. 2014. № 3.
8. Міщик Л. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhist/2012_5/12mliupn.pdf.